

CESTA K CIZÍM JAZYKŮM

100+10 metod, strategií,
cvičení a rad pro učitele
i samostudium

*„Moudrost není produktem školního vzdělání,
ale celoživotním úsilím jí dosáhnout.“*

– Albert Einstein

*„Osvojování cizího jazyka nevyžaduje rozsáhlé vědomé
používání gramatických pravidel a nevyžaduje ani
nekonečná jednotvárná cvičení. Jazyky si lidé osvojují
smysluplnou interakcí v cílovém jazyce – v přirozených
situacích –, v nichž se mluví místo na uplatňování
jazykových pravidel soustředí na to, co potřebují sdělit
a co je pro ně v dané chvíli srozumitelné.“*

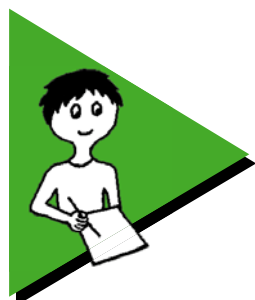
– Steven Krashen

CESTA K CIZÍM JAZYKŮM

100+10 metod, strategií,
cvičení a rad pro učitele
i samostudium

Dagmar Siegllová

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

*Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **trestně stíháno**.*

Mgr. Dagmar Siegllová, MEd., Ph.D.

Cesta k cizím jazykům

100+10 metod, strategií, cvičení a rad pro učitele i samostudium

Knih je monografie

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
tel.: +420 234 264 401
www.grada.cz
jako svou 7871. publikaci

Odborní recenzenti:

doc. PhDr. Jiří Nekvapil, CSc.
PhDr. Hana Kallus, M.A., Ph.D.

Vydání odborné knihy schválila Vědecká redakce nakladatelství Grada Publishing, a.s.

Odpovědný redaktor Petr Somogyi
Grafická úprava a sazba Robert Prokopec
Návrh layoutu Vojtěch Žáček
Ilustrace v knize a na obálce Viktor Melkes
Návrh a zpracování obálky Robert Prokopec
Počet stran 272
První vydání, Praha 2020
Vytisklo TISK CENTRUM s.r.o., Moravany

© Grada Publishing, a.s., 2020

ISBN 978-80-271-4007-7 (pdf)
ISBN 978-80-271-1382-8 (print)

obsah

O autorce	9
Úvodní slovo	10
Cíle a metodologie.....	11

Úvod

Seznámení s knihou	13
Stručný teoretický vhled do světa jazyků	17
Moje cesta k jazykům.....	33
Deset základních rad.....	49

Čtení

1. Přečtete knihu v originále.....	54
2. Čtenářské kluby.....	56
3. Dialogické zápisníky.....	58
4. Čtení s předvídáním.....	60
5. Hlasité čtení.....	62
6. Řečnický trénink	64
7. Pohádka na dobrou noc.....	66
8. Parafrázování.....	68
9. Převrácení vět v otázky.....	70
10. Čtení s dotazováním.....	72
11. Zrcadlové čtení.....	74
12. Tichá pošta	76
13. Gramatický rozbor	78
14. Větný rozbor.....	80
15. Lexikální rozbor.....	82
16. Poznámky a komentáře.....	84

Poslech

17. Poslouchejte idoly	88
18. Karaoke	90
19. Textová skládanka	92
20. Transkripce	94
21. Diktát ve dvojici	96
22. Simultánní opakování	98
23. Imitace řeči	100
24. Poslech naruby	102
25. Zaměřeno na gramatiku	104
26. Zaměřeno na slovíčka	106
27. Korekce výslovnosti	108
28. Dělbá rolí	110

obsah

Mluvení

29.	Konverzační partner	114
30.	Samomluva.....	116
31.	Imaginární partner.....	118
32.	Zrcadlo, zrcadlo.....	120
33.	Nahrávejte se.....	122
34.	Audiodeník.....	124
35.	Prezentace ve výtahu.....	126
36.	Impromptu prezentace.....	128
37.	TED talks.....	130
38.	Stand-up komedie	132
39.	Youtuber	134
40.	Simultánní tlumočení.....	136
41.	Konsekutivní tlumočení.....	138
42.	Překlad textu	140
43.	Diktát obrázku.....	142
44.	Najdi rozdíl	144
45.	Diskuze nad fotografií	146
46.	Bez rukou.....	148
47.	Argumentační cvičení	150
48.	Ďáblův advokát	152
49.	Šest klobouků	154
50.	Kostka	156
51.	Dvacet otázek.....	158
52.	Koučink	160
53.	Echo-otázky	162
54.	Společenské dotazy	164
55.	Zdvořilostní konverzace	166
56.	Burza nápadů.....	168
57.	Generátor otázek.....	170
58.	Polopatě.....	172
59.	Kufr.....	174
60.	Příběhy a asociace	176
61.	Příslloví	178
62.	Rozdíly a podobnosti.....	180
63.	Časovka	182

Psaní

64.	Korespondenční partner	186
65.	Volné psaní.....	188
66.	Milý deničku	190
67.	Vzkazy a psaníčka	192

obsah

68.	Čtenářský deník.....	194
69.	Cestopis	196
70.	Založte si blog.....	198
71.	Napište román.....	200
72.	Přeložte knihu	202
73.	Návod k použití.....	204
74.	Popis pracovního postupu	206
75.	Recept.....	208
76.	Pravidla hry.....	210
77.	Navigace.....	212
78.	Narativní esej.....	214

Vizualizace

79.	Pexeso	218
80.	Nástěnky a kartotéky.....	220
81.	Slovní rodiny a mapy pojmů.....	222
82.	Myšlenková mapa	224
83.	Šestislovný diagram.....	226
84.	T-graf	228
85.	Strom problému.....	230
86.	Ishikawův diagram.....	232
87.	Analýza SWOT.....	234
88.	Analýza PEST(LE).....	236
89.	Marketingový mix	238
90.	Porterova analýza pěti sil.....	240
91.	Srovnávací tabulky	242
92.	Vennův diagram	244
93.	Rozhodovací matice.....	246
94.	Rozhodovací strom.....	248
95.	Potterův box.....	250
96.	Časová osa.....	252
97.	Ganttův diagram	254
98.	Tabulky.....	256
99.	Grafy a diagramy.....	258
100.	Plakáty a infografika.....	260
	Poděkování.....	262
	Shrnutí.....	263
	Summary	264
	Seznam literatury.....	265

▼ O autorce

Mgr. DAGMAR SIEGLOVÁ, MEd., Ph.D. působí na ŠKODA AUTO Vysoké škole v Mladé Boleslavi. Učí obchodní angličtinu a marketing. Specializuje se na diverzitu a moderní vzdělávací metody.

Dagmar Siegllová vystudovala obor hudební výchova a němčina na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v Brně, na interkulturní komunikaci a učitelství angličtiny se pak specializovala na Pensylvánské univerzitě ve Filadelfii v USA. Doktorské studium lingvistiky dokončila na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Disertační práci zaměřila na téma osvojování druhého jazyka u dětí.

Bohaté pedagogické zkušenosti získala působením na všech úrovních vzdělávání, řadu let se také věnuje didaktice a zavádění moderních metod do výuky. Při studiu na Masarykově univerzitě pracovala jako lektorka němčiny v mateřské škole, na téma jazykové výuky v předškolním věku prostřednictvím hudby, poezie a her zaměřila svou diplomovou práci. V rámci studia v USA pracovala ve výzkumu komputační lingvistiky a současně učila a zpracovávala materiály pro výuku češtiny pro cizince. Po návratu do Prahy řídila zahraniční výměnný program a současně rozvíjela lektorskou činnost pro firmy v oblasti diversity managementu. V průběhu doktorského studia pobývala na stáži opět na Pensylvánské univerzitě. V rámci doktorského studia asistovala při výuce na základní škole v Marbleheadu. Pedagogickou praxi využila i jako ředitelka Multi-kulturního centra Praha, kde dohlížela na tvorbu metodik a realizaci seminářů pro školy, firmy a státní správu.

Kromě akademické činnosti se věnuje vzdělávání pedagogů a zaměstnanců firem. Jako lektorka Vzdělávacího institutu Středočeského kraje vede konzultace a semináře zaměřené na metody jazykového vzdělávání, techniky práce s textem, interaktivní formy vyučování a rozvoj kritického myšlení. Je školitelkou interkulturních kompetencí pro firmy. Ve spolupráci se společností Škoda Auto, a. s. se podílí na vývoji metodiky a na realizaci tréninkových seminářů pro vedoucí pracovníky v oblasti diversity a nudge managementu.

Dagmar Siegllová má široký rozsah zájmů i mimo profesní praxi. Ve volném čase se s rodinou věnuje cestování a s ním spojené přednáškové činnosti. Navštívila země většiny kontinentů, po pobytu v USA a cestování po Severní Americe zavítala na africký kontinent do Keni a Jihoafrické republiky, navštívila Bolívii a Chile v Jižní Americe, v Asii pak cestovala po Indii a Japonsku. Rekreačně se věnuje orientačnímu běhu, díky kterému poznala různé kouty České republiky i Evropy. Nejvíce si oblíbila alpské a severské země. Má ráda vysokohorskou turistiku, v zimě pak běžecké a sjezdové lyžování.

▼ Úvodní slovo

Rychle se rozvíjející proces globalizace a překotný rozvoj v oblasti technologií významně ovlivňuje životy jednotlivců v pracovní i osobní sféře. Čtvrtá průmyslová revoluce klade nároky na zaměstnance i zaměstnavatele, jsou vyžadovány nové znalosti a dovednosti ve všech oblastech života. Práce v mezinárodním prostředí s sebou nese mobilitu, ať fyzickou či virtuální, která vyžaduje schopnost orientace a komunikace v cizojazyčném prostředí. Nároky na jazykovou vybavenost nás provázejí v každodenním životě, což dokresluje i skutečnosti, že jen v našem nejbližším okolí, v Evropské unii, se mluví 24 úředními jazyky a znalost nejméně dvou cizích jazyků se stává standardem. Lze namítnout, že právě díky digitálním technologiím, dostupnosti elektronických slovníků, překladačů a dalších aplikací se tento požadavek naplňuje a v cizojazyčném prostředí se lze již bez problémů pohybovat. Aplikace však mají svá omezení a je sporné, nakolik pomohou zlepšit komunikační dovednosti, rozšířit všeobecný přehled, kriticky myslet a podněcovat k dalšímu hledání, poznávání a studiu. Potenciál digitálních nástrojů a technologie mohou významně podpořit studium, nicméně aktivní zapojení studentů do výuky a holistický přístup k učení nahradit nemohou.

Kniha, kterou držíte v rukou, zohledňuje uvedené okolnosti. Navazuje na předchozí autorčinu publikaci „Konec školní nudy“ a je určena nejen učitelům jazyků, kteří se jejím obsahem mohou inspirovat a nové poznatky přenášet do učeben, ale i jednotlivcům, kteří upřednostňují vlastní tempo studia, nehledají dril, ale moderní, zajímavé, kreativní a efektivní způsoby učení. Tuto knihu přivítají všichni, kdo se chtějí učit cizí jazyky přirozeně a v souvislostech, což vede ke zdokonalování dalších komunikačních a společenských dovedností. Díky sofistikovanému členění knihy se každý může soustředit na ty oblasti komunikačních dovedností, ve kterých cítí potřebu zdokonalovat se. Motivaci studujících pak podpoří možnost propojení vzdělávacího obsahu s jejich vlastním životem a zájmy.

S autorkou knihy jsem se poprvé osobně setkala před deseti lety jako vedoucí Katedry jazykové přípravy a interkulturních kompetencí na ŠKODA AUTO Vysoké škole. Hledala jsem do našeho pedagogického týmu posilu, která bude schopná realizovat inovativní projekty jazykového vzdělávání. V Dagmar Sieglové jsem ihned rozpoznala vysoce kvalifikovanou a zkušenou osobnost zapálenou pro realizaci nových podnětů a výzev. Po letech spolupráce se na tom nic nezměnilo. Dnes je mi nejen kolegyní, ale i inspirací a motivací. Nejde jen o vysokou míru její odbornosti a zkušeností, ale také o osobní a vstřícný přístup k práci i ke kolegům, o entuziasmus a filozofii, jež se promítají i do této knihy: v jazykové výuce nemají být informace vytrženy z kontextu dění, odtrženy od každodenního života a uzavřeny v systému, který studujícímu neposkytuje potřebné odpovědi na možné otázky. Právě učení vycházející ze skutečných životních příkladů, hledání vazeb a propojení mezi cizím jazykem a nejazykovým obsahem napomáhá efektivnímu osvojování a zvládnutí cizího jazyka jako komunikačního nástroje. Proto by tato kniha neměla ve vaší knihovně chybět.

Lenka Stejskalová

Prorektorka pro zahraniční vztahy, ŠKODA AUTO Vysoká škola

▼ Cíla a metodologie publikace

Rychle se proměňující společenské prostředí, v němž v současnosti žijeme, si žádá nový soubor dovedností, mezi které náleží také znalost cizích jazyků, umění přizpůsobovat se změnám i schopnost a ochota učit se po celý život. Cílem jazykového vzdělávání 21. století proto musí být učit žáky nejen jazyku, ale i sebeřízení při studiu i mimo prostředí školního vzdělávání. Učení jazykům a učení samostatnosti v jazykovém vzdělávání je obecně vnímáno jako dva na sobě nezávislé procesy. Tato kniha nabízí přístup, který umožní obojí. Prostřednictvím souboru vyučovacích metod a technik, studijních strategií a jazykových cvičení zaměřených na učení a studium cizích jazyků předává učitelům osobní i profesní zkušenosti autorky získané dlouholetou praxí. Současně je kniha návodem pro studující, jak omezovat standardizované postupy a cvičení učebnicového typu a cizí jazyky se učit v souvislostech s využitím zdrojů a podnětů okolního světa.

Publikace má charakter odborné knihy. Popisuje způsoby práce s autentickými materiály, které pomáhají implementovat do komunikační praxe dovednosti získané v přímé výuce nebo při samostudiu. Struktura knihy sleduje základní řečové dovednosti vycházející ze společného evropského referenčního rámce pro jazyky. Je rozdělena do pěti kapitol, z nichž každá obsahuje soubor metod, technik a cvičení zaměřených na jednotlivé řečové dovednosti seřazené ve sledu, v němž přirozeně dochází k osvojování jazyků. První kapitola se soustředí na práci s textovými zdroji, druhá se věnuje práci s mluveným slovem čerpaným z zvukových a audiovizuálních materiálů. Třetí kapitola nabízí výběr metod a cvičení rozvíjejících dovednost mluvení ve škále různých typů komunikačních situací a čtvrtá předkládá techniky cílené na psaní textových útvarů z běžného života. Poslední kapitola pracuje se schopností zrakového vnímání a s představivostí napomáhající budování slovní zásoby a všeobecného přehledu. Předložené vizualizační nástroje významnou měrou přispívají k lepší orientaci v informacích, uchovávání znalostí, rozvoji kritického úsudku, jež pak umožňují plnohodnotnou účast ve společenském dialogu. Jednotlivé metody, techniky, strategie a cvičení jsou popsány z hlediska teorie, způsobu zavádění do výuky a jsou doplněny praktickými ukázkami.

Odborný úvod reflektuje poznatky z oblasti jazykového vzdělávání včetně multidisciplinárního pohledu na proces osvojování jazyků, sleduje vývoj na poli výukových metod, rozebírá stávající situaci v oblasti vzdělávání a jeho aktuálních potřeb v kontextu společenského vývoje. Rozkrývá souvislost vývoje společnosti se způsoby komunikace i podobou pracovního trhu. Odborný přístup publikace vychází z výzkumné činnosti autorky, zaměřené na dosud málo analyzovanou oblast potřeb studentů vysokých škol s ohledem na jejich budoucí pracovní praxi. Výsledkem výzkumu byla definice požadavků potřebného souboru klíčových kompetencí nezbytných pro úspěch při studiu i v budoucím profesním životě.

Knihu využijí učitelé cizích jazyků všech úrovní i oblastí vzdělávání jako nástroj pro modernizaci výuky prostřednictvím metod vedoucích k rozvoji řečových dovedností. Popsané metody rozvíjejí také celý komplex interakčních dovedností ve strategických vzdělávacích dokumentech označovaných jako kompetence 21. století, které zahrnují i komunikační dovednosti, schopnost kritického myšlení a spolupráce a vedou ke studentské autonomii a celoživotnímu vzdělávání.

seznámení s knihou

stručný teoretický vhled
do světa jazyků

moje cesta k jazykům

deset základních rad

seznámení s knihou

▼ Komu je kniha určena

Knih *Cesta k cizím jazykům* je určena všem, kdo se učí cizí jazyk nebo jazyk vyučují. Není tradiční jazykovou učebnicí – nabízí soubor praktických cvičení reflektujících konkrétní životní situace a opírá se o metody a strategie ověřené praxí s využitím zdrojů a možností světa kolem nás. Všechny předložené techniky lze uplatňovat při samostudiu a lze jimi také účinně obohatit školní jazykové vzdělávání. Kniha bude proto dobrým pomocníkem především:

- **Učitelům cizích jazyků** jako nástroj pro oživení a modernizaci výuky prostřednictvím nových, neotřelých, efektivních a současně přirozených a zábavných metod a jako průvodce studiem, který studenty naučí řídit svoji práci samostatně.
- **Samoukům**, kterým nabízí bohatý výběr inspirativních aktivit odpovídajících jejich osobním zájmům i jejich způsobu studia.
- Tzv. **věčným začátečníkům**, kteří v ní naleznou nové a efektivní přístupy ke studiu, díky nimž dosáhnou pokroku.
- **Pokročilým mluvčím**, kteří mohou účinněji pokračovat ve zdokonalování svých jazykových dovedností pomocí autentických materiálů koncipovaných v souladu s realitou a kreativněji, než činí běžné jazykové kurzy nebo učebnice.
- **Uchazečům o zaměstnání** či **odborníkům z praxe**, kterým pomůže osvojit si účinné postupy pro situace vyžadující plnění náročných úkolů, pohotovost, výřečnost a kritický úsudek.
- **Rodičům**, kteří chtějí svým vzorem a vedením podpořit jazykové vzdělávání svých dětí. Kniha jim pomůže vytvářet podněcující prostředí, jež motivuje k užívání cizího jazyka v běžném rodinném životě.
- **Učitelům** ostatních školních předmětů (především humanitně zaměřených), jimž nabízí nápadité aktivity komunikačního, debačního či řečnického charakteru.

Spolu s mojí předchozí knihou *Konec školní nudy: Didaktické metody pro 21. století*¹ tvoří předložená publikace ucelenou didaktickou řadu. Obě knihy se soustřeďují na způsoby efektivního rozvoje jazykových a komunikačních dovedností žáků a studentů, na rozvíjení jejich schopnosti spolupráce a kritického myšlení.

▼ Jak s knihou pracovat

Ukázky praktického využití různých technik jsou v knize představované na příkladech výuky anglického jazyka, jsou však využitelné i při studiu kteréhokoliv jiného cizího jazyka. Kniha ale neslouží pouze ke zdokonalení v oblasti studia cizích jazyků. Metody cílí současně na rozvoj rétorických, komunikačních a společenských dovedností v širším pojetí: pomohou zdokonalit mluvní um, naučí pohotovým reakcím v nečekaných situacích, přispějí k rozšíření všeobecného přehledu a pomohou tak každému stát se ve společnosti úspěšnějším.

Knih je rozdělena do pěti kapitol, z nichž každá obsahuje soubor nástrojů zaměřených na určitou jazykovou dovednost. Kapitoly jsou řazeny ve sledu, v němž přirozeně dochází k osvojování jazyků. Dvě úvodní kapitoly se soustředí na cvičení zapojující receptivní dovednosti, které jsou v počátcích studia využívány k vybudování jazykového základu. První z nich se soustředí na techniky **ČTENÍ** využívající texty různých typů a žánrů (č. 1–16), druhá se věnuje technikám

POSLECHU mluveného slova čerpaného ze zvukových a audiovizuálních zdrojů (č. 17–28). Těžištěm dvou následných kapitol je aktivizace produktivních dovedností, které jsou zpravidla zapojovány až poté, kdy je vybudována základní znalost jazyka. Třetí kapitola nabízí výběr cvičení rozvíjejících dovednost **MLUVENÍ** ve škále různých typů komunikačních situací (č. 29–63) a čtvrtá předkládá techniky cílené na **PSANÍ** textů využívaných v běžném životě (č. 64–78). Poslední kapitola rozvíjí schopnost zrakového vnímání a představivosti pomocí pomůcek k **VIZUALIZACI**, zacílených na rozvoj slovní zásoby, všeobecného přehledu a kritického myšlení, které významnou měrou přispívají ke schopnosti plně se účastnit společenského dialogu (č. 79–100).

Kapitola
ČTENÍ

Kapitola
POSLECH

Kapitola
MLUVENÍ

Kapitola
PSANÍ

Kapitola
VIZUALIZACE

V rámci jednotlivých kapitol je každá předložená technika nejprve popsána z hlediska jejího obsahu, funkce a významu. Následují rady a vysvětlení postupu a poté doporučení, jak techniku využít pro didaktické účely v jazykové výuce. Součástí každé kapitoly jsou ukázky možností jejího praktického využití.

Všechny techniky popsané v pěti základních kapitolách plní další dílčí jazykové a vzdělávací funkce. Pomáhají upevňovat gramatiku, tříbit výslovnost a přízvuk, dosahovat plynulosti řeči a správné intonace. Mohou také přispívat k rozšiřování znalostí nebo posilovat mezilidské vztahy. Funkce, které jednotlivá cvičení plní, jsou označeny příslušnými ikonami tak, aby si uživatelé mohli metody vybírat podle vlastních potřeb.

gramatika a stylistika

slovní zásoba a terminologie

výslovnost a přízvuk

plynulost řeči a intonace

pravopis a kompozice textu

všeobecné znalosti

kritické myšlení

spolupráce a mezilidské vztahy

+

Jazyk jako nástroj komunikace se primárně využívá ke společenskému styku. Proces učení proto bude úspěšnější v rámci spolupráce. Přestože většinu z uváděných technik lze provádět samostatně, studující budou vždy profitovat ze spolupráce buď se studijním partnerem při samostudiu, anebo prostřednictvím interakce ve vyučování. Možnosti práce s příslušnou technikou a způsob jejího uplatnění v jazykové výuce jsou proto označovány následujícími ikonami:

sám

s kamarádem

ve třídě

▼ Pomůcky a vybavení

K rychlejšímu zdokonalování v cizím jazyce přispívá systematická práce, již lze realizovat za pomoci následujících nástrojů a pomůcek:

- **Systematizaci** práce podpoří vedení záznamů o jednotlivých cvičeních. K tomu je vhodné pořídit si samostatné zápisníky, sešity, bloky, nebo pracovat s listy papíru různých barev, velikostí či tvrdosti, nalepovacími lístečky post-it apod.
- Psací potřeby, jako jsou pera, obyčejné tužky, gummy, barevné zvýrazňovače, pastelky či fixy, poslouží k přehlednému **vedení záznamů** a zvýrazňování v textu či v poznámkových blocích.
- **Tvořivost** podpoří nůžky, tuhé či tekuté lepidlo, průhledné lepicí pásky, děrovačka, řezačka na papír, sešíváčka a odstraňovač svorek nebo štítkovač pro tvorbu kartiček.
- **S archivací a organizací** pomohou pořadače s kroužkovou vazbou, kartotéky, desky, složky, šanony.
- Technické pomůcky, například osobní počítač či laptop s textovým editorem, prezentačním softwarem a dalšími aplikacemi, tablet nebo chytrý telefon s mobilními aplikacemi a dostatkem dat, reproduktory či sluchátka, tiskárna, skener nebo kopírka umožní přístup k informacím, **zjednoduší** práci a **zvýší efektivitu** studia.
- Připojení k internetu a sociálním sítím, přístup do knihoven s akademickými a odbornými časopisy, předplatné novin a periodik umožní volný **přístup k informacím** a pomohou v rozšiřování všeobecného přehledu.

seznámení s knihou

stručný teoretický vhled
do světa jazyků

moje cesta k jazykům

deset základních rad

stručný teoretický vhled do světa jazyků

Následující část je věnována teoretickým otázkám spjatým s problematikou osvojování a učení cizího jazyka. Čtenářům je předložen vybraný souhrn poznatků z oblasti lingvistiky, psychologie a neurobiologie, které se mohou podílet na pochopení zákonitostí lidské řeči a komunikace ve společenských a historických souvislostech a v návaznosti na vývoj mozkových funkcí. Kapitola je také náhledem do vývoje jazykového vzdělávání a objasňuje, jak a proč se vlivem celospolečenských změn zákonitě mění také potřeby, metody a role učitele a žáků.

▼ Jazyk a komunikace

Řeč provází člověka po celý život. Velmi brzy po narození se stává hlavním prostředkem ke komunikaci s okolím, slouží jako nástroj k výměně informací, prostřednictvím jazyka lidé budují svou pozici ve společnosti a rozvíjí vlastní identitu. Význam komunikace narůstá také v návaznosti na společenský pokrok. Díky rozvoji dopravy, vědy a techniky se stal svět natolik propojeným, že si jej nelze již vůbec bez znalosti cizích jazyků představit.

Jazyk a jazyková komunikace představují komplexní systém, jehož složky se navzájem doplňují a ovlivňují. Základním stavebním kamenem jazyka jsou slova. Nauka, která zkoumá významy slov, se nazývá *lexikologie*. Slovní zásobu celistvě zaznamenávají lexikony a etymologické slovníky příslušných jazyků. Slovy se zabývá v jiné rovině tvarosloví neboli *morfologie*, nauka o stavbě slov a o jejich tvarování. Znalost zákonitostí této lingvistické disciplíny je základem pro dodržování gramatických pravidel. Stavbu jednotlivých slov do frází, vět a souvětí, jejich významy a vzájemné vztahy sledují *syntax* a *sémantika*. I tyto disciplíny jsou pro osvojení cizího jazyka zásadní. Zkoumají principy spojování větných členů do vět, osvětlují správný slovosled i zásady vztahů a propojování jednotlivých větných celků. Zvukovou stránkou řeči se pak zabývají *fonetika* a *fonologie*, které sledují zásady výslovnosti, intonace a přízvuku.

Praktické užívání řeči je středem zájmu lingvistické disciplíny zvané *pragmatika*.² Pragmatická pravidla jednotlivých mluvních aktů určují, jaká sdělení a významy naše formulace nesou, jak tyto významy interpretujeme a jaké závěry z nich vyvozujeme v konkrétních komunikačních situacích. Odpovíme-li například kolegovi na jeho pozvání na oběd „možná“, můžeme tím nepřímou pozvání odmítnout, ale také napůl přislíbit. Pragmatická pravidla a jejich uplatňování bývají jednou z nejčastějších příčin nedorozumění v mezilidské i mezikulturní komunikaci.

Na utváření významů a porozumění našim sdělením se velkou měrou podílí také neverbální prvky komunikace. Řadí se k nim například postavení a pohyby těla, gesta, mimika, uplatňování očního kontaktu, rytmus dechu nebo i způsoby, jakými lidé využívají prostor či vnímají čas. Řečí těla se zabývají *kinestezie* a *proxemika*.³ Obě disciplíny se věnují neverbální komunikaci jako nedílné součásti mluvené řeči, její provázanosti s osobnostními, kulturními a společenskými okolnostmi, jež komunikaci ovlivňují. Ukazují a prokazují, do jaké míry dokáže neverbální komunikace změnit význam řečeného, či jak se podílí na vzniku některých nejasností a nedorozumění. Úsměv v rámci neverbální komunikace může nahradit pozdrav, mrknutí dokáže proměnit obsah sdělení v opak, otočení zády může znamenat konec rozhovoru nebo být projevem nezájmu. Řeč těla je proto stejně důležitá pro zvládnutí jazyka jako mluvený projev.

Komunikační proces je utvářen také tzv. *paralingvistickými prvky*, k nimž náleží zvukové projevy, jako jsou tón, intonace či síla hlasu, případně tempo řeči. Význam sdělení se proměňuje v návaznosti na hlasitost projevu, na klesající či stoupající kadenci hlasu, na pomalou nebo rychlou, energicky či monotónně pronášenou promluvu.

Soubor prvků řeči, které komunikaci skrytě ovlivňují, popisuje souhrnně Dell Hymes⁴ prostřednictvím modelu *SPEAKING*. Podle něj se každá komunikační situace odehrává v určitém specifickém prostředí (*setting*), mezi určitou skupinou různých účastníků (*participants*), kteří sledují vybrané cíle (*ends*), k nimž využívají různé komunikační strategie (*acts*), signály (*keys*), verbální či neverbální nástroje (*instrumentalities*), a to v souladu se společenskými normami (*norms*) a vhodně voleným žánrem (*genres*). Všechny tyto prvky představují komplex, který je nutné v interpretacích lidské interakce zohledňovat. V opačném případě může dojít k nedorozumění, konfliktům nebo nedosažení zamýšleného komunikačního cíle.

Zkoumání lidské komunikace je předmětem studia *konverzační analýzy*.⁵ Jedná se o sociolingvistickou kvalitativní metodu, která se opírá o exaktní přepisy nahrávek různých komunikačních situací. Bere na zřetel pravidla ve střídání mluvčích v průběhu rozhovoru, uspořádání jednotlivých mluvních aktů do párových sekvencí, sleduje a interpretuje opravy či zaváhání mluvčích apod. Konverzační analýza rozpoznává zákonitosti ve všech aspektech sledovaných momentů, hledá v řeči řád, pokouší se o interpretace komunikačního chování a vyvozuje z nich závěry. Jako příklad uveďme princip střídání mluvčích v rozhovoru. V běžné interakci obvykle mluví jeden účastník a další využije až vhodného momentu pro navázání na předchozí promluvu. Konverzační analýza se v tomto ohledu soustředí na odmlky v průběhu rozhovoru, na jeho náhlé přerušování či nedokončené myšlenky a pokouší se o jejich interpretaci. Zkoumá, jde-li o projev diskomfortu mluvčího v dané situaci, o nesouhlas s předchozí výpovědí mluvčího, nesouhlas s tématem, nebo o jiné okolnosti. Konverzační analýza je nejčastěji aplikována v sociologii, psychologii nebo v etnografických studiích.

▼ Osvojování druhého jazyka

Z hlediska složitosti řeči je zřejmé, že naučit se cizímu jazyku představuje velkou výzvu. Potřebné dovednosti musíme získat v oblasti lexika, syntaxe a fonetiky. Je také nezbytné umět se orientovat v signálech dalších prvků a funkcí komunikace. Procesům osvojování řeči (z anglického *speech acquisition*) se proto věnuje samostatná disciplína, která využívá poznatky více oborů. Jednou z nich je *sociolingvistika*, vědní disciplína, která zkoumá proces osvojování jazyka ve společenských souvislostech. Další je *psycholingvistika*, obor zaměřený na komunikační projevy v návaznosti na jejich vnímání okolím a na vliv psychologických faktorů na učení. *Kognitivní lingvistika* sleduje poznávací schopnosti a funkce ve vztahu k osvojování jazyka nebo jazyků a *neurolingvistika* se věnuje zpracování získaných jazykových poznatků mozkiem.

Jinak vnímá vědní zkoumání problematiku osvojování jazykových dovedností v mateřském jazyce, jinak proces osvojování druhého či cizích jazyků. *Mateřský jazyk* (L1) rozvíjíme od narození prostřednictvím přirozené interakce s okolím. Děje se tak zpravidla v autentickém prostředí rodilých mluvčích a v našem životě (a většinou i v prostředí, ve kterém jej využíváme) zastává tento jazyk dominantní roli. *Druhý jazyk* (L2) si osvojujeme v případech, kdy je jeho znalost nutná pro náš každodenní život, například ve vícejazyčné společnosti je jedním z úředních jazyků nebo jazykem vzdělávání. Znalost druhého jazyka může podle intenzity jeho užívání dosáhnout srovnatelné úrovně s mateřštinou. *Cizí jazyk* (FL) si osvojujeme většinou později a užíváme jej v prostředí, kde nezaujímá společensky dominantní postavení, například není úředním jazykem dané země a jeho znalost není pro běžný život nezbytná. Může však být nástrojem společenské mobility, pracovních příležitostí nebo jen sloužit k uspokojení osobních zájmů. Na rozdíl od

mateřtiny k učení cizích jazyků dochází většinou řízeně. Jazyková výuka probíhá nejčastěji v rámci institucionálního nebo vlastního vzdělávání a úroveň dosažených jazykových dovedností se liší podle intenzity výuky, míry vynaloženého úsilí, podle průběhu praxe, motivace i přístupů k formám a technikám učení.

Důležitou otázkou v oblasti zkoumání procesu osvojování jazyka je souvislost mezi úrovní dosažené kompetence a věkem. Východiskem zkoumání se stala Lennebergova⁶ hypotéza tzv. *kritického období*, tedy věkového rozpětí, kdy je nejjednodušší si jazyk osvojit. Z výzkumů vyplývá, že toto období trvá do zahájení puberty, později k plnému osvojení cizího jazyka dochází jen velmi zřídka. Interpretace příčiny této skutečnosti se napříč vědními obory liší. Stejně tak se odborníci rozcházejí v názoru, zda je dosažení úrovně mateřtiny u druhého jazyka v dospělosti skutečně nemožné.

Argumenty podporující existenci kritického období se soustředí na roli podílu neurobiologických faktorů na osvojování řeči po strukturální a zvukové stránce v mladším věku. Vědecké bádání prokazuje, že v určitém období dochází k dozrávání klíčových jazykových funkcí, mozek ztrácí schopnost větší *plasticity* a dochází k postupné *lateralizaci*,^{6,7} tedy k rozdělení kognitivních funkcí mezi hemisférami. Ve stanovení hranice dovršení zralosti těchto funkcí se však odborná literatura rozchází,⁸ považuje za ni buď období puberty, nebo ranou dospělost.

Podle zastánců existence kritického období jej způsobují některé z tzv. *nebiologických faktorů*. Má se za to, že plné schopnosti osvojení cizího jazyka v pozdějším věku brání například psychologický moment takzvané *fosilizace* řeči.⁹ Podle této hypotézy dochází k učení jazykům do získání takové úrovně jazykových dovedností, která postačuje ke zvládnutí stanovených komunikačních cílů. Poté snaha a úsilí o další učení slábne a jazyková dovednost ustrnuje na dosažené úrovni. Při zkoumání vzájemného ovlivňování mezi rodným a osvojovaným jazykem se potvrzuje také domněnka *jazykového transferu a interference*.^{9,10} Podle ní dochází po dosažení určité funkční úrovně znalosti cizího jazyka k mechanickému přenosu některých jazykových prvků z rodné řeči do řeči nové. Používání tzv. *mezijazyka* (z anglického *interlanguage*), například v případě angličtiny laicky nazývaného „*Czenglish*“, tak blokuje rozvíjení znalosti jazyka cizího.

Možnost či nemožnost naučit se dokonale cizím jazykům v dospělosti je z nebiologického hlediska vysvětlována také různými úrovněmi dosažené zralosti kognitivních funkcí. Mezi odborníky zaznívá i názor, že jednotlivá stadia osvojování jazyka v raném i dospělém věku jsou shodná.¹¹ Tuto teorii dokládají skutečností, že dospělí se při učení dopouštějí stejných nepřesností a uplatňují stejné komunikační strategie jako děti. S nástupem kritického období podle nich dochází pouze ke změnám ve způsobech učení. Jinými slovy, zatímco v raném věku se jazyku učíme v kontextu přirozených situací, v dospělosti uplatňujeme zažité učební strategie. To nám sice dovoluje v počátečních stádiích učit se cizímu jazyku rychleji, než je tomu u dětí, nicméně v dospělosti se sofistikovaný přístup ke studiu stává spíše překážkou k přirozenému rozvíjení cizího jazyka.

Dalším faktorem zodpovědným za slábnutí schopnosti osvojování cizího jazyka v dospělosti jsou označovány společenské a emoční zábrany.¹² V období puberty dozrává osobnost mladého člověka, formují se jeho postoje i charakter, motivace, míra sebejistoty a empatie. Poté často přestává být ochoten riskovat tzv. ztrátu tváře z důvodu nedokonalosti v cizojazyčné komunikaci na veřejnosti.

▼ Jazyk a dovednosti 21. století

Změny ve společenské a hospodářské oblasti vždy byly přirozeným fenoménem civilizačního vývoje. Zásadní změny však nikdy nepřicházely s takovou rychlostí a intenzitou jako v součas-